

minden hazájokat és nemzetjeket szerető Magyaroknak szíves tiszteletét olly nagy mértékben megérdemli,

4.

A' Rezzentőről, és a' véle rokonos megfogásokról. — Psychologico — aesthetikai próbálat.

Munus et officium, nil scribens ipse, docebo.
Horat.

§. 1.

A' ki tudományos dolgokról írni akar, annak legelsőben is szükséges a' szók' értelméről értekezni az olvasóval, valamint a' kereskedőnek a' pénz' értékéről; mert a' vevő, a' ki a' Cursust nem tudja, könnyen megcsalatozik. Ha pedig valamelly nyelvben a' szók' Cursusa nincs még tökéletesen meghatározva, nagy könnyebbségére szolgál az Irónak, ha más szomszéd nemzet nyelvében tökéletesen meghatározott szókra talál. Illyen nyelv a' mai Európában a' német, a' melyet a' tizennyolczadik század Iróji a' Tudományok' minden ágazatjaira nézve már annyira kimíveltek, hogy annak szavai, a' vélek való élés közben, már senminémű bizonytalanságot vagy habozást nem okozhatnak.

Tehát a' Rezzentőről, és a' véle rokonos megfogásokról értekezni akarván, vegyük fontolóra azon szavakat, a' melyekkel a' Németek az efféle megfogásokat kiteszik. Ezeket pedig három rendre lehet osztani:

Az

Az első ez: Das Schreckliche; ebből ered: Der Schrecken. Ezzel rokonos das Furchtbare, das Fürchterliche. Ezt magyarul Rémitőnek nevezhetjük.

A' második: das Schauerliche; ebből ered: der Schauer, das Grauen. Ezt legyen szabad Rezzentőnek, és Rezzetésnek neveznünk.

A' harmadik pedig ez: Das Schauderhafte, das Grässliche, a' melyből ered: Der Schauder, das Grausen. Ezt mi Borzasztónak, és Borzadásnak fogjuk nevezni; rokonos pedig véle az Irtóztató, das Entsetzliche, és az Utálatos, das Abscheuliche, melyekből ered: das Entsetzen, der Abscheu, az Irtózás, Iszonyodás.

Ha valaki más szókkal akar élni, szabad, — hanc veniam petimusque, damusque vicissim. Csak arra kérjük, hogy határozza meg előre azoknak értelmét, valamint mi cselekedtünk. *)

§. 2.

Meg van tehát három fő megfogásunk: Rémitő, Rezzentő, Borzasztó. Hogy pedig e' három voltaképen különbözik egymástól, előre is már ezekből világos:

Ezen gyönyörű kifejezés: Ein Schauer beschlich ihn, nagyon helyes; de nem lehet semmiképen mondani: Ein Schauder, ein Grausen, ein Entsetzen beschlich ihn; hanem: ergriff ihn.

*) Gróf Dessewffy Jó'sef a' rezzentőt e' helyett használja: frappant. Megmaradhat vagy frappantnak, vagy schauerlichnek, — si volet usus, quem pene arbitrium est, et jus et norma loquendi.

Továbbá: Eine schauerliche Stille, helyes kifejezés; de ritkán: Ein schauerlicher Lärm, hanem: Ein schrecklicher, vagy talán ein grässlicher Lärm.

Azután: schauerlich schön, megállhat; de schauerhaft schön, vagy grässlich schön, vagy entsetzlich schön, képtelenséget és ellenmondást foglal magában, valamint a' schrecklich vagy fürchterlich schön is, ámbar ezt sokan mondják, de nagyon helytelenül.

§. 3.

Vagyon hát e' három között különbség; de kérdés már most: miből álljon az? — Próbáljuk meg ezt egynehány példából kifejtetni, 's először vessük össze a' Rezzentőt a' Rémitővel.

Aeneásnak Hektor megjelent álmában (Aeneidos Lib. II. v. 267. sequ.)

Et magis atque magis, quamquam secreta parentis Anchisae domus, arboribusque oblecta recessit, Claescent sonitus, armorumque ingruit horror.

Eddig a' történet csupán rezzentő, mert Aeneás csak gyanítja a' lármának okát, de nem tudja még bizonyosan; azért:

— — — Summi fastigia tecti

Ascensu supero atque arrectis auribus adsto.

'S ímé: Jam proximus ardet

Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.

Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.

Ez már nem rezzentő, hanem rémitő; azért:

Arma amens capio, nec sat rationis in armis etc.

§. 4.

Nézzük most meg a' Rezzentőt a' Borzasztóval egyetemben. Ennek feljül mulhatatlan példáját hagyta Schiller, kinek dicső Génium

szát mindenütt nevezni kell, a' hol nagyról és szépről vagyon a' szó, — a' *Geisterseher* című Románjában, 's nevezetesen a' *Lorenzó és Jeronimo* történetében, a' mellynek csak utólját itt megfoglaljuk vizsgálni.

A' vendégek' csoportjában *Lorenzo* megnyegzőjén egy *Franciscanus* áll, mozdulatlan mint egy képszobor, hosszú száraz termetű, hamuszín halavány képű, komoly és szomorú szemét a' házassúlokra szegezve. Már ez is be rezzenő bevezetés! De nem kevésbé nekedik a' rezzenés, midőn a' történet folytában még kétszer ismételtetik az : „Der Mönch stand unbeweglich und immer derselbe, einen ernsten und traurigen Blick auf das Brautpaar geheftet”. Hát még mikor a' csudálatos Barát utóljára megszóllal! De halljuk itt *Schillert* magát:

„Eine gepresste, erwartungsvolle Stille. — Dass wir unter einander da so glücklich sind, hab endlich der Greis an, der allein unter uns allen den Unbekannten nicht zu bemerken, oder sich doch nicht über ihn zu verwundern schien, dass wir so glücklich sind, sagte er, und mein Sohn *Jeronimo* muss fehlen! — Hast du ihn denn geladen, und er ist ausgeblieben? fragte der Mönch. Es war das erstemal, dass er den Mund öffnete. Mit Schrecken sahen wir ihn an”.

„Ach, er ist hingegangen, wo man auf ewig ausbleibt, versetzte der Alte. Ehrwürdiger Herr, ihr versteht mich unrecht. Mein Sohn *Jeronimo* ist todt”.

„Vileicht fürchtet er sich auch nur, sich in solcher Gesellschaft zu zeigen, fuhr der Mönch fort. Wer weiss, wie er aussehen mag, dein Sohn *Jeronimo*! Lass ihn die Stimme hören, die er zum letztenmale hörte! — Bitte deinen Sohn *Lorenzo*, dass er ihn rufe”!

„Was soll das bedeuten? murmelte alles. Lorenzo veränderte die Farbe. Ich läugne nicht, dass mir das Haar anfang zu steigen“.

„Der Mönch war unterdessen zum Schenktische getreten, wo er ein volles Weinglas ergriff, und an die Lippen setzte — Das Andenken unsers theuern Jeronimo! rief er. Wer den Verstorbenen lieb hatte, thue mirs nach“!

„Woher ihr auch seyn möget, ehrwürdiger Herr, rief endlich der Marchese, ihr habt einen theuern Namen genannt. Seyd mir willkommen! — Kommt, meine Freunde, (indem er sich gegen uns kehrte, und die Gläser herumgehen liess) lasst einen Fremdling uns nicht beschämen! — Dem Andenken meines Sohnes Jeronimo.

„Nie, glaube ich ward eine Gesundheit mit so schlimmem Muthe getrunken“.

„Ein Glas steht noch voll da — Warum weigert sich mein Sohn Lorenzo, auf diesen freundlichen Trunk Bescheid zu thun“? —

„Bebend empfing Lorenzo das Glas aus des Franciscaners Hand — behend brachte er es an den Mund — Meinem vielgeliebten Bruder Jeronimo! stammelte er, und schauernd setzte er es nieder“.

Eddig- a' rezzenés : de most egyszerre mint egy menykő' csapása lezuhan a' társaság közzé a' borzasztó kifejtés :

„Das ist meines Mörders Stimme, rief eine fürchterliche Gestalt, die auf einmal in unserer Mitte stand, mit bluttriefendem Hleide, und entstellt von grässlichen Wunden“. — —

Ebböl mi lett legyen, — Schillerben olvashatni.

§. 5.

Mind a' három megfogást is ugyan azon egy példába foglalhatjuk. Képzeljünk egy embert, kit

a' félre vert harangok' kongása éjjeli álmából fel-
riaszt. A' kongás a' setét éjjel keresztül me-
g rezzenti, míg okát nem tudja, — siet az ablak-
hoz, 's látván már közel a' lángok áradását, 's a'
füst gombolyagokat, me g r é m ű l; — szalad a'
tűzhöz, 's ott egy gyújtogatóra akad, a' kiegy cse-
csemős gyermeket a' lángba vet, — már erre me g-
b o r z a d, valamint maga Moor is megborzadott,
's ekképen fellobbant: Egjen ez a' tűz kebeledben,
míg az örökkévalóság megöszül! Távozz el innen,
te szörnyeteg"! (Die Räuber, 2. Act, 3. Scene).

§. 6.

Már most a' kérdésben lévő három megfogás-
nak különböztető jeleit ekképen szóba foglalhat-
juk: A' r e z z e n ő bizonytalan veszedelemtől fél,
nem tudván még miből álljon az, és mi módon,
vagy mikor fog kiütni; — a' r é m ű l é s b e n lát-
juk már a' veszedelmet, 's megijedünk annak
nagyságától; — ha pedig azt más gonoszságának
tulajdonítjuk, 's így az ijedtséghez még erkölcsi
utálás és írtózás járul, akkor azt mondjuk, hogy
b o r z a d u n k. — Schauern, — erschrecken, —
schaudern.

§. 7.

A' rezzentőnek igaz hazája tehát a' h o m á l y
(azért a' kísértetek csak éjjel járnak), a' mellyben
egyáltalán fogva veszedelmet gyanítunk ugyan,
de annak minéműségét még nem tudjuk. Azért ol-
lyan dolog is lehet rezzentő, a' melly maga magá-
ban épen nem félelmes, sőt inkább kellemetes,
ha csak ollyan titkos hatalomra mutat, kinek cél-
zásait nem esmerjük, és a' kinek esmeretlen setét
felhőkbe borúlt karját el nem kerülhetjük. Illyen
p. o. az, midőn a' fent nevezett Geisterscher ne-
vű Románban a' Princz elvesztett kulcsát hirtelen

megtalálja a' pikszisben, vagy midőn az Örmény azt mondja hozzá: örvendjen Herczegséged, mert kilencz órákor megholt. Mind e' két történet inkább szerencsés volt a' Princzre nézve, 's még is megrezzent miatta, mert, úgymond, felsőbb hatalom kerget, mindentudóság körüllebeg engem; egy láthatatlan valóság, ki előtt el nem szaladhatok, minden lépéseimre vigyáz. — E' kevés szókban le van a' rezzentőnek egész fundamentoma rajzolva.

§. 8.

Két neme vagyon a' rezzentőnek, a' mint tudniillik csupán remítő, vagy pedig egyszérszind borzasztó történetet is sejdítet. Mind a' kettőnek példáját ismét találjuk a' Lorenczo és Jeronimó történetében, a' mint ezt ama' Szicíliai bűbájos elbeszéli. A' Jeronimo lelkének idézése, sőt megjelenése is, csupán remítő kimenetelt gyanítat, de midőn megjelenése után az Antonia' gyűrűjét találják a' szobában, és a' Szicíliai bűbájos a' Princznek ezen kérdésére: hogy hol vette ő azt? — megakad, 's nem tud már mit felelni, akkor kezdünk már valami borzasztót gyanítani, 's bizonyosan minden olvasó e' két érzést jól tudja egymástól elkülömböztetni.

§. 9.

Az eddig mondottakból megtetszik már az is, hogy a' rezzentő miért egyesülhet a' széppel, mint p. o. a' Tündér asszonyokban (Feen), vagy pedig a' gyönyörű kis Oberonban a' tőle megnevezett híres költeményben; továbbá a' megilletővel, mint a' megtébolyodott Ulrichban, Houwald' remek drámájában: der Leuchthurm; — utoljára a' fellellezővel is, mint midőn Virgil (Aeneidos Lib. III. v. 568. sequ.) az Aetna zúgását leírja, ezt vetvén hozzá:

Noctem illam tecti sylvis immania monstra
Perferimus, nec, quae sonitum det causa, videmus:
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus; obscuro sed nubila coelo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

§. 10.

De már a' Rémitővel és Borzasztóval másképpen van a' dolog, mert már ezek a' szépséggel semmiképen össze nem férnek, hanem egészen a' fellengezőnek országába tartoznak, ins Gebiet des Erhabenen. Valóban senki sem fogja mondani, hogy a' zivatar, midőn a' hajót a' tengerbe süllyeszti, — hogy a' földindulás, midőn egész virágzó városokat omladékokká változtat, — hogy a' Vezűv, midőn lávájával a' szomszéd mezőket elborítja, — szép; ámbár nem tagadhatni, hogy fellengező, még pedig igen is nagyon. Ezt pedig szint úgy a' Borzasztóról kell állítani, mert ez nem egyéb a' rémitőnél az erkölcsi utálatossal megegyezve.

§. 11.

Kérdés már most: mi által tetszik nekünk a' rezzentő, a' rémitő, és a' borzasztó, holott a' félelem és az irtózás kellemetlen érzések? Mit teszi hát azokat az Aesthetika tárgyaivá, és a' szép művészségekben használhatókká? —

A' mi a' rezzentőt illeti, e' tetszik nekünk a' csudálatos miatt, a' mi benne lappang, és képzelődésünket foglalatatoskodtatja. Innét van, hogy mivel az egész természetben semmi sincs csudálatosabb az emberi léleknel és annak kimeríthetetlen mélységeinél, azért ott is leginkább vagy a' rezzentőnek kútfeje. Azért az eszközben megháborodott személyek olly kimondhatatlan benyomást tesznek a' játékszínen, (mint Ophelia a' Hamlet-

ban), és másutt is, p. o. Jean Paul Heszperuszában amaz ember, a' ki attól fél, hogy a' halál bal kezénél fogva el ne vigye, 's azért csak ugyan bal kezét el is vágja, de ez által már nem rezzen-tővé, hanem rémitővé lesz. Azért a' lelkiismeret' mardosásai olly igen rezzen-tők, mellyek által az ember maga magának hóhérjává lesz, 's az eszméret-len, setét örvénynek megtartóztatlanul eleibe siet, mint Shakespear Lady Macbethje, a' ki ál-modozva járkál, szüntelen mosván 's fűszerezvén kezeit, még is a' meggyilkoltatott Királynak véré-t le nem moshatván. Azért a' Magnetismus, — igaz vagy nem igaz, itt mind egy — históriáját titkos rezzenés nélkül nem olvashatjuk.

§. 12.

A' mi a' rémitőt illeti, hibásan állítja Lukrécz hogy ez azért tetszik nekünk, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est. Mert nem csak az a' rémitő tetszhetik nekünk, a' mi mások-nak veszedelmet hoz, hanem az is, a' mi ma-gunknak: —

Müssig sieht er seine Werke
Und bewundernd untergehen.

Embertársunknak szenvedése pedig, úgy mint szenvedés, csak ördögi szívnek szülhet-ne gyönyörűséget, és így nem is lehet tárgya a' szép művészségeknek. Tehát a' rémitő csupán azért tetszik, mivel egyszersmind fellengező; a' tárgy-nak nagysága csupán az, a' mi minket elragad. Azért a' Hektikát nem lehet rémitőnek mondani (aesthetice), de lehet a' veszettséget, hydropho-biát, mert ez nagysága miatt fellengező, ama pedig legfellebbező lehet (rührend). — Ha pe-dig a' szenvedés' nagyságához, a' szenvedő erkölcsi nagysága is járúl; ha a' nagy ember a' szeren-

csétlenséggel vitézül megütközvén, nagyobbak mutatja magát a' sorsnál; — akkor a' legtisztább gyönyörűséggel telünk el, ez a' valódi patheticum, a' Tragoediának legfelségesebb tárgya, az igazi haut gout az Aestheticában. Spectaculum Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus.

§. 13.

Szinte ekképen vagyon a' dolgot a' borzasztóval is. A' nagy gonosztévők nem azért érdekelnek (interessálnak) bennünket, mivel gonoszok, mert azon ismét csak a' Sátán tudna gyönyörködni; hanem azért, hogy nagy erőt, nagy lelki tehetséget kifejtenek, a' mélyekre bámúlva nézünk fel. Az idősbik Moor igazán poétai személy; de a' ki ezüst kanalat lop, annak csak szemébe köpethetnénk, a' nélkül hogy alacsony tettének látására legkissebb aesthetikai gyönyörűséget tapasztalhatnánk. Annyira igaz az, hogy a' bűn nem tetszik, csak az erő.

Igy szinte midőn a' szép művész a' nagy gonosztévőknek büntetését állítja előnkbe, midőn Dante a' Tyrannusokat forró vér folyamban úsztatja, midőn Ugolino nyakig a' jégbe fagyva, szintűgy belé fagyott kegyetlen ellenségének kaponyáját mardossa 's a' t. nem a' bosszúálláson, az az, a' szenvedésen mint szenvedésen örülünk, (mert ki ne szeretné inkább Abbadonnát mint Adramélechet?) de csudáljuk a' büntetésnek nagyságát, 's ez a' csudálás a' gyönyörűségnek kútfeje.

§. 14.

E' vizsgálás vezet minket erre a' kérdésre: szabad-e a' művészek undorító (eckelhaft) tárgyakat elő adni? a' felelet e' szerint lesz, hogy csak két esetben szabad, midőn tudniillik egyszer'smind vagy borzasztók, vagy nevetségesek.

Mind a' kettőnek példáját találjuk Homérban; az elsőnek példája lehet a' részeg okádó Polyphemos (Odys. IX. Ének.), a' ki különben csupa undorodást okozna, de ember hús az, a' mit kiokád, mert az Odysseus' társait felfalta, 's ez által lesz borzasztóvá. A' másikra pedig példa lehet Ajas (Iliad. XXIII.), midőn Odysseussal versent futván, el sikamlík, és szájával belé bukik a' ganéjba. Mind a' kettőt pedig a' Régiek nem tartották méltatlannak egy Eposzra, a' mint ezt abból is láthatni, hogy Virgil mind a' kettőt ált ültette az Aeneiszbe:

— Saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commixta mero. Aeneid. III. v. 631.
És meg azután: — Pronus in ipso
Concidit immundoque fimo, sacroque cruore. V. 331.

De bezzeg mit mondjunk Danténak ama' képeről, midőn a' hízelkedőket az árnyék székekből lecsapolt posványba áztatja: (Inferno Canto XVIII. 38).

Vidi gente attuffata in uno sterco,
Che dagli uman privati pareva mosso:
E mentre ch'io laggiù con l'occhio cerco,
Vidi un sol capo sì di merda lordo,
Che non pareva, s'era laico o cherco.

Már ebben csak ugyan semmi nagy és fellegő nincsen (szép annál kevesebb), kivéven a' poétának nemes haragját a' hízelkedők ellen, a' kiket, — méltán ugyan! — olly úndok módon lakoltat.

§. 15.

De a' rezzentőnek, rémítővel és borzasztóval való élésnek is vannak határjai, azoknál is vissza éléstől őrizkedni kell. Mert a' rezzentő nem

tiszta kellemetes, de félelemből és csudálkozásból vegyes érzést okoz, valamint szintén a' rémitő, és borzasztó is. Hibás lesz tehát az a' szép műv, a' hol a' kellemetlen érzés, a' félelem, a' rettegés, az irtózás úgy annyira el fogja a' néző vagy olvasó lelkét, hogy a' kellemetes érzésnek többé helyet nem enged. Így az érdemes öreg Gerstenberg *Ugolino* nevezetű drámájában, őt felvonáson keresztül kínoztatik az Olvasó annak nézésével, miképen hal meg é hel egy apa három fijaival egy toronyba zárva, a' minden emberi szívet feldúló, mellékes környűllátásokat nem is említvén, p. o. hogy a' fiúk a' dühös éhségtől édes anyyok holt testének felfalására unszoltatnak, hogy minden felvonásban újra feltűnik a' szabadulás' reménysége, 's mindég a' legkegyetlenebb módon ismét semmivé tétetik 's a' t. Mennél remekebb itt a' rajzolás, (és hogy valóban az, azt ugyan meg kell engedni), annál nagyobb a' hiba; mert hiszen ha ezt nem hijják a' poézissel való vissza élésnek, nehéz megmondani, mit lehetne annak hívni, és valóban nem az a' csuda, hogy a' darabban előforduló személyek a' szörnyű kínok miatt többnyire eszeket el veszítették, hanem inkább az a' csuda, hogy a' Szerző maga azt frás közben el nem vesztette, és az Olvasók is el nem vesztik.

§. 16.

Az elő adott regulából más is háromlik. Megmondottuk tudniillik már feljebb, hogy az ollyan tárgyak is gyönyörűséget szülhetnek, a' mellyek nem másokat, hanem magunkat veszedelemmel fenyegetnek, p. o. a' felhő, a' melly fejünk felett villámokat szór 's a' t. De az ebbéli rémitőt elő adni csupán magának a' Természetnek privilégiuma, a' mellyet emberi utánzóra soha reá

nem ruház. A' poétának nem szabad a' játékszínt meggyújtani, hogy a' nézőket égő háznak rémítő látásával gyönyörködtesse. Tehát kéntelen a' rémítő tárgyal egyetemben, a' személyeket is előnkbe állítani, a' kik amaz által szenvednek, 's így a' rémítőt velünk nem egyenesen, hanem úgy szóllván csak a' Sympathia' tükrében nézetni. Ezt a' határt maga a' természet szabta a' művészek, 's még is látjuk, hogy sokan azt meg nem esmerik, és olyan ámulás (Täuschung) után hajhásznak, melly a' művészségnek igazi mivoltától egészen idegen. A' sok izetlen Geister-Geschichten' Szerzőji, (és nem de a' híres Ösanya' Szerzője is?) arra látszanak célozni, hogy nem csak a' játszó személyeket, de magokat a' nézőket is ijeszték meg; az pedig épen olyan, mintha valaki a' néző Publicumot ugyan igazán megrémíteni akarván, egy hordót igazi puskaporral felhozatna a' játékszínre, 's osztán a' nézők' szeme láttára égő szövétnekkel közelítene hozzá; ez volna bizony igazán rémítő, de nem hihető, hogy a' nézők igen megköszönnék az olyan tréfát.

Valljon miért jelenik hát meg a' Hamlet apjának lelke a' játékszínen? Nem azért valóban, hogy a' nézőket megijessze, hanem hogy ezek lássák a' Hamlet' ijedését. Így a' veszedelmet csak mintegy tükrörben látván, 's magokat nem féltvén, a' csudálás gyönyörüségét annyival tisztábban érezhetik; e' pedig olly kedvező környűállás a' művnek foganatjára (Wirkung) nézve, hogy a' bölcs művész nem könnyen fog róla lemondani.

§. 17.

Innét következik az is, hogy a' borzasztót soha sem kell a' vak történetből származtatni, mert az a' gondolat, hogy rajtunk vak történet uralkodik, a' melly minket, sőt század izig való

maradékainkat is, érdemünkre vagy vétkünkre való legkissebb tekintet nélkül, csupán vad könnyéből, vagy a' mi még sokkal rosszabb, másoknak vétkei miatt boldogtalanokká teheti, a' nélkül, hogy azt akár mely iparkodásunkal el kerülhetnők, — ez a' gondolat, mondám, olly szorongató, a' lélek' energiáját annyira leveri, a' szív' legbecsesebb kincsét olly kegyetlenül öszve tiporja, hogy e' mellett aethetica gyönyörűség lábra nem kaphat. Akár mit mondjanak az úgy nevezett fátomos Tragoediák' magasztalóji, a' legjobb Tragoediák' mindég azok lesznek, mellyeknek thémája ez:

Das Leben ist der Güter höchstes nicht;
Der Übel grösstes aber ist die Schuld.

§. 18.

De a' fátomos Tragoediát legalább ezzel lehet mentegezni:

Was geschieht, ist hier nur klar;
Das Warum? wird offenbar,
Wenn die Todten auferstehen!

Az ollyanok ellenben, a' hol nem vak történet, hanem hibás erkölcsi megfogások, még pedig a' síron túl is uralkodnak, e' mentesség nélkül iszükölködnek. Nem kívánhatjuk ugyan, hogy a' poéta legyen, „der Wirth, und der letzte Actus die Zeche; wenn sich das Laster erbricht, setzt sich die Tugend zu Tisch”: de azt még is kívánhatjuk, hogy a' poéta kíméljen meg bennünket ollyan költésektől, a' mellyek a' practica okosságnak örökké való törvényeivel ellenkeznek; — hogy ártatlan emberekre végtelen fájdalmakat azért ne halmozzon, mivel az Ős-annyok az előtt két száz esztendővel nős paráznaságot elkö-

vetett, hogy a' bűnösnek nyugodalmát és idves-
ségét új, és még sokkal nagyobb bűnöktől fel ne
függessze. Ugyan micsoda ideák járása, melly szerint
a' bűnös nem idvezülhet, ha csak maradéki más
irtóztatóbb bűnöket el nem követnek, ha csak a'
fiú ártatlan apját meg nem öli, 's a' t. Valóban
ha nem szabad a' poétának, *serpentes avibus ge-
minare, tigribus agnos, — delphinum sylvis ap-
pingere, fluctibus aprum, — humano capiti cer-
vicem jungere equinam, — anniyval kevesebbé
lesz szabad a' practica okosságnak ideáját, (vét-
ket, büntetést, 's a' t.) úgy öszve vissza keverni:
mert, ha az értelem (Verstand, intellectus)
törvényeit nem szabad megsérteni, hogy hogy
lehetne szabad megsérteni az okosság' (Vernunft,
ratio) törvényeit?*

Hát még mit mondjunk az átkozott késről, és
Járomirnak ahoz intézett eszeveszett apostrophéjá-
ról? Quodcunque ostendis mihi sic incredulus
odi. Egyáltalján fogva pedig lehet azt mondani,
hogy az Ósanya remek munka volna, ha — Ósa-
nya nem volna benne. Mennyivel jobb lett volna
p. o. a' nős paráznaságot magával Borotinnal el-
követtetni, 's ötöt azután az ekképen nemzett fíj-
ával megöletni, így az igaz csudálatos és borzasztó
megmaradna, és vázra (Gespenst) nem volna
szükség; hanem fájdalom! — media inter carmi-
na poscunt

Aut ursum, aut pugiles, (aut spectrum), his nam
plebecula gaudet.

Verum equiti quoque jam migravit ab Aure vo-
luptas

Omnis ad incertos oculos et gaudia vana.

— Si foret in terris rideret Democritus, —

Spectaret populum ludis attentius ipsis,

Ut sibi praebentem mimo spectacula plura.

§. 19.

Hogy pedig az ilyen hibás öszveköttetések még inkább vissza tetszenek, mint maga a' vak történet is, az onnan van, minthogy az ember könnyebben megnyugszik abban, ha valamit éppen ok nélkül lát megesni, (mert akkor azt gondolhatja, hogy csak nem látja okát, de még is vagyon) mint abban, ha a' történetet helytelen, az az olyan okból látja következtetni, a' mellyet practica okossága megvet. Illyen hibás gondolat az is, a' melly Coecilia nevezetű, egyébaránt igen jeles költeménynek alapúl szolgál, ide járulván még az is, hogy, e' két testvérek' anyja sokkal menthetőbb amaz Ösanyánál, mert azt az anyát ugyan szeretném látni, a' ki ilyen kísértetnek, és az ilyen környülállások alatt ellene állhatna, a' millyeneket itt a' költő kigondolt. Tehát által nem láthatni, miért kellene azért az ártatlan fiaknak lakolni, még pedig egymás' kezei által. Ellenben a' költő nagy részint megjobbította ezt a' hibát azzal, hogy a' két testvérek nem valami borzasztó gonoszság által, hanem tisztességes háborúban vitézül viaskodván, és így dicsőséggel elesnek. Egyébaránt az a' hiba, hogy Skiold karakterének — ereje és tetteinek nagysága által sokkal inkább érdekli az olvasót, mint az ő keresztény testvérje, a' kit még is úgy mint a' költemény igaz hőst kell nézni, ez Aeneiszben is meg van, a' hol szint' úgy Turnus sokkal érdekőbb mint Aeneás. De ez már ide nem tartozik.

§. 20.

Még két kérdés vagyon hátra. Az első ez, miért okoznak a' rémitő tárgyak nagyobb gyönyörűséget, mint a' csupán fellengezők, a' lángot vető Vezűv nagyobb, mint a' hóval megrakott

Montblanc, a' szélvészről feldúlt tenger nagyobb, mint a' csendes? Azért, mert a' rémítőben a' tárgy physical nagyságához még lelki nagyság is járul, az a' gondolat tudniillik, hogy vagy mi magunk, vagy mások a' természet fenyegető erejével harczba állhatunk, és állhatatosságunk által, akár munkálva, akár szenvedve, azon győzedelmeskedhetünk. Mind azon rémítő veszedelmeknél, a' mellyekkel az Odyssea meg van rakva, fellelgezőbb Odysseus maga, a' ki mindegyiken diadal-maskodik.

A' második kérdés az: Miért érdekli a' borzasztó inkább az embert, mint a' csupán rémítő? Azért, mert a' borzasztó rémítőbb (és így fellelgezőbb is) a' puszta rémítőnél: a' gonosz embernek akarata mintegy végtelen nagyság (eine unendliche Grösse) lévén, a' mellynek határait meg nem mérhetjük, következeit számba nem vehetjük. Az olyan ember mint Moor Ferencz, bizonyosan rettenetesebb akármelly vízőzónánál, vagy égi háborúnál. Azért a' csupán rémítő jelenet a' rezzénésnek véget vet, mert eloszlatja a' homályt, és a' veszedelmet szemmel nézeti: de a' borzasztó egyszersmind rezzentő is marad, mert azon kívül, a' mit a' gonosztévő már elkövetett, még tovább is határtalan és esmeretlen gonosz tettektől félünk.

Jam satis est: ne me Crispini scrinia lippi
Compilasse putes, verbum non amplius addam.

F. S.